

UDK (UDC):323.14(=924)"1939/1945":930.25

Tipologija: 1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci
Category: 1.09 Published Professional Conference Contribution

Sejdalija Gušić*, Milena Gašić**

ISTRAŽIVANJA O HOLOKAUSTU I ARHIVI

Izvlaček:

Raziskovanja holokavsta in arhivi

Arhivi v Bosni in Hercegovini hranijo fonde, v katerih so raziskovalcem na voljo podatki o dogodkih iz II. svetovne vojne, med drugimi tudi o trpljenju Židov, Romov, Srbov, Bošnjakov in drugih. Takšni fondi so bili raziskovalcem vedno na razpolago, saj noben izmed njih ni bil nedostopen javnosti zaradi podatkov, ki jih vsebujejo. Možno pa je, da je bil kakšen fond nedostopen zaradi neurejenosti gradiva. Tudi v takšnih primerih so šli arhivi vedno na roko raziskovalcem. V zadnjem času je vse več prizadevanj za oblikovanje fondov po konceptu »oralne zgodovine«, saj ni pisnih dokumentov o trpljenju žrtev holokavsta, zgodovinarji pa bodo morali odgovoriti na vprašanje veljavnosti dejstev iz takšnih dokumentov.

Ključne besede:

arhivi, holokavst, Židje, raziskovanje, zakonske določbe, arhivski fondi.

Abstract:

Holocaust Research and the Archives

The Archives in Bosnia and Herzegovina keep holdings from which people can research events from the Second World War, among them also the sufferings of the Jews, Gypsies, Serbs, Bosniaks and others. The Archives' doors have always been open for researchers who wanted to research those holdings, because none of them are inaccessible just because of the information it contains. The possibility that some holdings are not accessible exists, but this would be due to the fact that they are not arranged. However, even in such cases, the Archives often meets the researchers' requests. Recently, a necessity has emerged for creation of the holdings according to the concept of "oral history", since there are no written documents concerning the sufferings; and a question stands open for the historians whether or not to accept such documents as facts.

Key words:

archives, holocaust, Jews, research, legal provisions, archival fonds.

UVOD

Na poziv predsednika Republike Češke, 30. jun 2009. godine, predstavnici 46 zemalja su se sastali u Terezinu gdje su stradali i odakle su poslani u logore smrti hiljade evropskih Jevreja i drugih žrtava nacističkog progona tokom II svjetskog rata. Učestvovali su na Praškoj konferenciji o imovini iz vremena Holokausta koju je organizovala Republika Češka a na kojoj su sa ekspertima i predstavnicima nevladinih

---

* Sejdalija Gušić, arhivski savjetnik, Historijski arhiv Sarajevo, Alipašina 19, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

** Milena Gašić, arhivski tehničar II vrste, Historijski arhiv Sarajevo, Alipašina 19, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

organizacija razmatrali važna pitanja za dobrobiti lica koja su preživjela Holokaust i ostalih žrtava nacističkog progona. Diskutovalo se i o pitanjima nepokretne imovine, jevrejskih grobalja, umjetničkih djela koja su nacisti konfiskovali i opljačkali, Judaice i jevrejskih kulturnih dobara, *arhivskog materijala*, obrazovanja, sjećanja, istraživanja, memorijalnih objekata...

Na toj konferenciji je između ostalog donesena i Terezinska deklaracija te zaključeno da je: »arhivski materijal i za podnosiocima zahtjeva i za naučnike suštinski elemenat za rešavanje pitanja vlasništva nad dobrima iz vremena Holokausta, kao i za dalji razvoj obrazovanja i istraživanja Holokausta i drugih nacističkih zločina. Prepoznaje se činjenica da je sve veći broj arhiva otvoren i dostupan istraživačima i opštoj javnosti, čemu kao dokaz služi i Dogovor postignut o arhivama Međunarodne službe praćenja (ITS) u Bad Arolsensu, u Njemačkoj. Pozdravlja se povrat arhiva zemljama sa čije teritorije su iste odnešene tokom Holokausta ili kao direktna posljedica Holokausta, ohrabruju se države i druga tijela koja su u posjedu ili vrše nadzor nad relevantnim arhivama, da ih u najvećoj mogućoj mjeri učine dostupnim javnosti i istraživačima u skladu sa smjernicama Međunarodnog arhivskog savjeta, uz poštovanje nacionalnog zakonodavstva, uključujući i odredbe o zaštiti privatnosti i zaštiti podataka, ali i uz uvažavanje specijalnih okolnosti nastalih u vrijeme Holokausta kao i uz uvažavanje potreba preživjelih i njihovih porodica, posebno u slučajevima koji se tiču dokumenata koja su zasnovana na pravilima i zakonima nacizma... «¹

ARHIVI I ISTRAŽIVANJE PODATAKA

Arhivi kao institucije jesu čuvari historije. Oni čuvaju, sređuju i obrađuju arhivsku građu, odnosno dokumente, da bi na osnovu činjenica iz tih dokumenata mogli upoznavati prošlost. Uglavnom su historičari, kao istraživači, proučavali dokumentaciju i upoznavali javnost sa činjenicama iz prošlosti. Do sada su arhivi rijetko javno publikovali inventare svojih fondova. Uglavnom je to bilo u okviru struke, na internim skupovima i u stručnim arhivskim časopisima i sl. Praksa pokazuje da je potrebno da arhivi direktno upoznaju širu javnost sa bogatstvom relevantnih dokumenata koje čuvaju. Na taj način bi i istraživačima omogućili brže i bolje pretraživanje fondova i uvid u činjenice koje ti fondovi sadrže. Ovo jesu opšte poznate stvari, ali smatramo da je potrebno ovo naglašavati jer se često dešava da arhive, odnosno informacije koje oni imaju, ostave po strani kada se vode rasprave o historijskim činjenicama. Dešava se u zadnje vrijeme, da se organizuju konferencije i sl. o Holokaustu, a arhive kao institucije čak ni ne obavještavaju o tome. Nikada, barem kada su u pitanju arhivi u Bosni i Hercegovini, arhivska građa nije bila skrivena od javnosti pa ni od istraživača. Neznatan je broj fondova koji je nedostupan i to su uglavnom fondovi koji su nedostupni zbog svoje nesređenosti, a ne zbog podataka koje sadrže. Pitanje je koliko su istraživači bili ili jesu zainteresovani za njeno proučavanje. Takva situacija je i sa fondovima iz čijeg sadržaja se može sagledati stradanje Jevreja, Cigana, Srba, Bošnjaka i ostalih za vrijeme II svjetskog rata.

BOSNA I HERCEGOVINA I ISTRAŽIVANJA O HOLOKAUSTU

Bosna i Hercegovina, kapitulacijom i raspadom Kraljevine Jugoslavije, našla se pod vlašću Nezavisne Države Hrvatske. Svi zakoni NDH, u kojoj su Hrvati proglašeni

---

¹ Izvod iz teksta Deklaracije iz Terezina; http://joz.rs/temp3/terezin_dekl.doc (pristupljeno 20. 1. 2010).

»arijcima«, provodeni su i na teritoriji Bosne i Hercegovine. Lojalni Muslimani su, također, imali status »arijaca«, kao i lojalni Crnogorci. Jevreji i Cigani su bili niža rasa, kategorija koju treba uništiti. Srbi (u BiH), nelojalni Hrvati i Muslimani također su bili neprijatelji koje treba obespraviti i uništavati.

Nezavisna Država Hrvatska se stavila u funkciju zaštite arijske rase i čitavim nizom zakonskih propisa je do najsitnijih detalja razvila sistem ponižavanja, obespravljivanja i uništenja Jevreja i Cigana, ali i svih onih koji nisu prihvatili ideologiju dominacije »hrvatske arijske rase«. Ozakonjeno je oduzimanje dostojanstva i svih ljudskih vrijednosti, pokretne i nepokretne imovine, te njeno podržavljenje. Ozakonjeno je uništavanje čitavih naroda pod motom zaštite i očuvanja arijske rase. Prvih dana po osnivanju NDH, Ustaški stan je vršio upravu i vlast na području države. Pored ostalog vršio je i imenovanja povjerenika kod privrednih preduzeća i radnji, koja su oduzimana od vlasnika (Jevreja i Srba). Po imenovanju Vlade, sve državne djelatnosti prešle su na Vladu, te su prema odredbi Poglavnika od 26. 4. 1941. godine nadležna Ministarstva vršila državne funkcije prema zakonskim odredbama.

Osnova za obespravljenje i uništenje Jevreja i ostalih nearijaca su bile:

- **»Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti«²** koja određuje i to da konačnu odluku o rasnoj pripadnosti u »dvojbenim slučajevima donosi Ministarstvo unutarnjih poslova na prijedlog rasnopolitičkog povjerenstva«;
- **»Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti Hrvatskog naroda«** koja, između ostalog, nearijcima zabranjuje korištenje »hrvatskih državnih simbola, hrvatskih narodnih boja, emblema«, isto tako »izvanbračno spolno općenje nearijaca sa Arijkama tretira kao zločin oskvrnuća rase za koji se može izreći i smrtna kazna«;
- **»Naredba o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja«**, a na ovu naredbu naslanja se **»Uputa za utvrđivanje rasne pripadnosti«** koja do u detalje daje upute za utvrđivanje rasne pripadnosti: uvodi se termin, oznaka *INDID* za pripadnike »ciganske rasne zajednice«, a oni koji nisu čisti pripadnici neke rase označavaju razlomcima rasnu pripadnost (učešće predaka u rasnoj pripadnosti, a kao primjer nevedeno je da neko npr. može biti: 5/8 Židov, 2/8 Arijac i 1/8 Indid.), pored ovog o rasnoj pripadnosti može odlučivati i prezime: »prezimana koja označavaju boje, ona izvedena iz njemačkih naziva mjesta, koji označavaju neživu prirodu...«, ali i »židovski izgled neke osobe ili židovski karakter«. U **»Uputama za sastav izjave o rasnoj pripadnosti«** taksativno se navodi da su:
Mađari, Finci, Estoni, Arnauti i većim dijelom Turci pripadnici Arijske rasne zajednice, a nearijci su: Židovi, Cigani, Tatari, Kalmiki, Armenci, Perzijanci, Arapi, Malajci i Crnci.
- **»Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanja Židova i židovskih tvrtki«;**
- **»Upute prigodom prelaska s jedne vjere ne drugu«;**
- **»Provedbena naredba o zakonskoj odredbi o zabrani ćirilice«.**

² Navedene Zakonske odredbe, naredbe i upute su iz Zbornika zakona NDH, knjige I - XXXII, Zagreb 1941 - 1943.

I u Bosni i Hercegovini ove zakonske odredbe i upute su označile Jevreje i Cigane kao pojedince, pripadnike nižih rasnih zajednica, bez ikakvih prava. U tu kategoriju su također ušli Srbi ali i Hrvati i Muslimani koji nisu prihvatili ideologiju »arijske rase«. Nakon ovih Zakonskih odredbi doneseno je još niz Zakonskih odredbi i Naredbi koje su direktno određivale način i postupak oduzimanje imovine i dostojanstva Jevreja, Srba i ostalih nepodobnih za NDH. Opšte je poznato da Cigani nisu imali imovinu i vrijednosti stoga nisu obuhvaćani ovim odredbama i naredbama.

Jevreji su morali nositi žute trake i na taj način biti obilježeni i uočljivi u sredini u kojoj se kreću. Zabranjen im je pristup na javna mjesta, gube pravo na dostojanstvo, imovinu, rad. Bili su obavezni ispunjavati Obrazac 1 u kome su morali navesti sve lične i porodične podatke, svu pokretnu i nepokretnu imovinu, vrijednosti, novac i sl. a ako su imali bilo kakvu dionicu, tapiju, firmu i nekretnine popunjavali su i Obrazac 2. Na taj način vlast je imala uvid u imovinu i oduzimali su sve od svakog pojedinca, a o imovini su se starali Povjerenici koje je država postavljala. Prema Zakonskoj odredbi od 19. 4. 1941. godine Ministarstvo Narodnog Gospodarstva imenuje povjerenike za oduzeta privredna preduzeća i radnje. U Sarajevu, ovaj proces teče usporeno i zbog toga Ministarstvo Narodnog Gospodarstva traži da se Gradsko poglavarstvo uključi u posao imenovanja povjerenika. Od Gradskog poglavarstva Sarajevo se traži da dostavi evidencije o preduzećima i radnjama (prvenstveno jevrejskim ali i srpskim) i da predlaže povjerenike za te firme. Za nepokretnu imovinu država je postavljala povjerenike da njome upravljaju, a pokretna imovina je zapisnički oduzimana i deponovana. Ta imovina po oduzimanju je prodana pojedincima koji su podržavali ideologiju fašizma. Jevreji³ Sefardi su svoja egzistencijalna pitanja riješavali preko Srećka Bujasa, povjerenika za »Jevrejsku sefardsku općinu u Sarajevu«, a Jevreji Aškenazi - preko Josipa Milakovića povjerenika »Jevrejske vjeroispovjedne općine Aškenaskog obreda u Sarajevu«. Povjerenici su bili jedina veza Jevreja, pojedinaca sa organima vlasti. Ovi povjerenici su također, vodili brigu da se isplaćuju obaveze prema jevrejskim opštinama, jer je tim novcem finansirana čak i egzistencija Jevreja interniranih u logore.

Srbi i ostali su po posebnim odredbama bili evidentirani, kao i njihova imovina. Sveštenstvo je među prvima bilo na udaru (prvenstveno zato jer su djelovali kao Srpska pravoslavna crkva, te je njeno sveštenstvo iseljeno a imovina oduzeta; kasnije je ustanovljena Hrvatska pravoslavna crkva sa odgovarajućim sveštenstvom). Advokati Srbi i inteligencija uopšte, bogati pojedinci su takodjer medju prvima bili na udaru vlasti. Oni su, uglavnom, iseljavani ili poslani u logore a imovina im je evidentirana i uglavnom oduzimana. Za radnje su postavljani povjerenici (u Sarajevu je pokretna imovina uglavnom deponovana u Šegrtski dom). Na njih su se odnosile »Zakonska odredba o imovini osoba koje su napustile područje NDH«⁴ i »Zakonska odredba o imovini osoba izseljenih s područja NDH«. Vremenom su se ove zakonske odredbe odnosile na sve nepodobne. Evidencije o oduzetim radnjama (jevrejskim i srpskim) je vodilo Povjereništvo za radnje u Sarajevu. Povjereništvo je radilo do 6. 9. 1941. godine kada poslove preuzima Državno ravnateljstvo za ponovu - podružnica Sarajevo (ustanovljeno 24. 6. 1941. godine), zatim se u taj proces uključuje Državno ravnateljstvo za gospodarstvenu ponovu - podružnica Sarajevo (ustanovljeno: 1. 7. 1941. godine). Potom je ustanovljeno Državno ravnateljstvo za ponovu (ustanovljeno: 15. 9. 1941. godine - spajanjem prethodna dva ravnateljstva - a ukinuto je 30. 12. 1941. godine mada je u stvari postojalo negdje do kraja drugog

---

³ Podatak iz Istorijske bilješke i arhivske građe fonda Državno ravnateljstvo za ponovu, sign. DRG-6.

⁴ Navedene Zakonske odredbe, naredbe i upute su iz Zbornika zakona NDH, knjige I - XXXII, Zagreb 1941 - 1943.

mjeseca 1942. godine). Država NDH je putem Državnog ravnateljstva za ponovu evidentirala imovinu svih: Jevreja, Srba iseljenih osoba i osoba koje su napustile NDH.

Istovremeno je pri **Gradskom poglavarstvu Sarajevo** osnovan **Ured za upravu židovskim nekretninama**⁵ (ustanovljen: 27. 8. 1941. godine, jer je Državno ravnateljstvo za ponovu odredilo Gradsko poglavarstvo Sarajevo da otvori Ured za upravu židovskim nekretninama) koji je vodio brigu o stambenim zgradama Jevreja. Ured je evidentirao stambene jedinice, davao ih u najam i ubirao najamninu, vršio popravke na objektima i slično. Ured je imao i evidenciju radnji i tvrtki Jevreja, ali u suštini nije sa njima gazdovao niti ih je mogao prodavati. **Savez Napretkovih zadruga** gazdovao je radnjama i tvrtkama Jevreja (izdavao u najam - bez inventara, jer se o inventaru iz radnji i namještaju iz stanova brinulo **Gradsko poglavarstvo** preko svog **Ureda za pokretnosti**)⁶, a kasnije je i prodavao radnje i tvrtke. Krajem 1942. godine **Riznično upraviteljstvo - Ured za podržavljeni imetak Sarajevo** (preuzeo poslove: 1. 11. 1942. godine) postepeno preuzima poslove od Državnog ravnateljstva za ponovu, Ureda za upravu židovskim nekretninama, a kasnije i od Saveza Napretkovih zadruga (preuzeo poslove raskidom ugovora sa Savezom napredkovih zadruga, februara 1944. godine). Ovaj Ured bavi se podržavljenjem imovine pojedinaca u korist NDH, a kasnije prodajom tih firmi pojedincima, uglavnom Hrvatima. Uporedo sa ovim procesom oduzimanja imovine Jevreji, Cigani, Srbi a vremenom i svi ostali »nepodobni« odvođeni su u zatvore, razna stratišta i radne-koncentracione logore i tamo ubijani. Do kraja 1942. godine u Sarajevu kao i cijeloj BiH gotovo da nije bilo Jevreja i Cigana odnosno Roma.

Da bi pridobila javnost, odnosno plasirala svoju ideologiju, u realizaciji svojih ideja i NDH je imala izuzetno razvijenu antisemitsku propagandu. Putem »krugovala« (radia) i dnevne štampe svakodnevno su objavljivane poruke i tekstovi o tome kako su Jevreji kriminalci, otimači, tirani, lukavi, politički opasni... Na javnim mjestima su redovno postavljane plakate koje su upozoravale na opasnost od postojanja Jevreja. Ustanovljen je »promidžbeni ured« koji je između ostalog imao i zadatak da organizuje razne oblike antisemitske propagande, čak su pravljene i izložbe o viševjekovnoj opasnosti zvane Židovi. Sagledavajući propagandni materijal Promidžbenog ureda NDH i propagandne materijale iz Nedićeve Srbije uočljiva je sličnost, čak identičnost propagandnog materijala. Poneke plakate se razlikuju samo u pismu (latinica u NDH a ćirilica u Srbiji), a u Srbiji Židove izjednačavaju sa masonima.

FONDOVI U BH ARHIVIMA IZ KOJIH SE MOŽE ISTRAŽIVATI

Ovim izlaganjem dat je samo djelimičan pregled zakonske regulative i postupak i način oduzimanja dostojanstva i života pojedinaca koji su činili narod. Da bi se dublje i obuhvatnije sagledalo stradanje zvano Holokaust i način na koji se to radilo može se vršiti uvid i istaživanje u fondove koji su pohranjeni u našim Arhivima:⁷

⁵ Podatak iz Istorijske bilješke i arhivske građe fonda »Državno ravnateljstvo za ponovu« sign. DRG-6.

⁶ Isto.

⁷ Podaci o fondovima uzeti su iz »Vodiča« navedenih arhiva ili iz neposrednog kontakta sa zaposlenima u navedenim institucijama.

HISTORIJSKI ARHIV SARAJEVO :

- DRŽAVNO RAVNATELJSTVO ZA GOSPODARSTVENU PONOVI - PODRUŽNICA SARAJEVO
Sign. DRG-6
1941. - 1942.; kutija 6; metara dužinskih 0,6
- GRADSKO POGLAVARSTVO SARAJEVO - URED ZA UPRAVU ŽIDOVSKIH NEKRETNINA
Sign. UŽN-13
1941. - 1942.; kutija 15; metara dužinskih 1,5
- RIZIČKO UPRAVITELJSTVO U SARAJEVU - URED ZA PODRŽAVLJENI IMETAK
Sign. RU-11
1942. - 1945.; kutija 198; metara dužinskih 19,8;
- KOTARSKO NADZORNIŠTVO NARODNE ZAŠTITE SARAJEVO
Sign. KNNZ-12
1943. - 1945.; kutija 3; metara dužinskih 0,3;
- NARODNI ODBOR GRADA SARAJEVO
Sign. GNO -106
1945. - 1955.; kutija 840; knjiga 350; metara dužinskih 105;
- NARODNI ODBOR SREZA SARAJEVO
Sign. NOS-511
1945. - 1966.; kutija 1172; knjige 385; fascikli 250; metara dužinskih 290;
- KOMISIJA ZA RATNU ŠTETU NARODNOG ODBORA SREZA SARAJEVO
Sign. KRŠNOS
1945. - 1946.; kutija 66, knjiga 1; metara dužinskih 6,7;
- GRADSKA UPRAVA NARODNIH DOBARA SARAJEVO
Sign. GUN-451
1945. - 1946.; kutije 4; metara dužinskih 0,4;
- UPRAVA DRŽAVNIH NEKRETNINA SARAJEVO
Sign. UDN-249
1945. - 1958.; kutija 49, knjiga 149; metara dužinskih 8,5;
- GRADSKA UPRAVA DRŽAVNIH NEKRETNINA
Sign. GUD-450
1945. - 1955.; kutija 39, knjiga 17; metara dužinskih 4,5;

- PREDUZEĆE ZA UPRAVU DRŽAVNIH NEKRETNINA NO I REONA SARAJEVO
Sign. PUNR/I-568
1949. - 1952.; kutija 29; metara dužinskih 2,9;
- PREDUZEĆE ZA UPRAVU DRŽAVNIH NEKRETNINA NO II REONA SARAJEVO
Sign. PUNR/II-569
1949. - 1952.; kutija 48; metara dužinskih 4,8;
- PREDUZEĆE ZA UPRAVU DRŽAVNIH NEKRETNINA NO III REONA SARAJEVO
Sign. PUNR/III-570
1945. - 1952.; kutijametara dužinskih 2,1;
- PREDUZEĆE ZA UPRAVU DRŽAVNIH NEKRETNINA NO IV REONA SARAJEVO
Sign. PUNR/III-571
1945. - 1952.; kutija 29; metara dužinskih 2,9;
- RATNI SUD III ZBORNOG PODRUČJA SARAJEVO
Sign. RSZS-527
1943.; kutija 1; metara dužinskih 0,1;
- KOTARSKI/SRESKI SUD SARAJEVO
Sign. KSS-488
1886. - 1946.; kutija 1100 i fascikla 60; metara dužinskih 120;

»MEMOARSKA GRAĐA« - postoji nekoliko cjelina koje su nastale prilikom izrada Edicija koje je izdavao Istorijski arhiv Sarajevo, a odnose se na period II svjetskog rata.

ARHIV BOSNE I HERCEGOVINE:

- ZEMALJSKO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE NARODNOG OSLOBOĐENJA BiH (ZAVNOBIH)
1943. - 1954.; 9 kutija; (dio fonda je u Historijskom muzeju u Sarajevu);
- ZEMALJSKA KOMISIJA ZA BiH ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA (ZKUJZ)
1944. - 1947.; 366 kutija i 27 knjiga;
- SAVEZ UDRUŽENJA BORACA NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA BiH (SUBNOR)
1950. - 1973.; 115 kutija, 59 knjiga;
- ZEMALJSKA UPRAVA NARODNIH DOBARA BiH (ZUND)
1945. - 1946.; 29 kutija, 10 knjiga;
- ZEMALJSKA KOMISIJA ZA RATNU ŠTETU BiH (ZKRŠ)
1945. - 1946.; 27 kutija, 8 knjiga;

- **POGLAVNIKOVO POVJERENIŠTVO SARAJEVO (PPS)**
1941; 30 kutija, 8 knjiga;
- **VELIKA ŽUPA VRHBOSNA (VŽV)**
1941. - 1945.; 105 kutija; (dio fonda nalazi se u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu);
- **OSOBNI URED GLAVNOG USTAŠKOG STANA U BiH**
1941.; 14 fascikli;
- **URED OPUNOMOĆENIKA MINISTARSTVA SELJAČKOG GOSPODARSTVA I**
1943. - 1945.; 12 kutija;
- **URED ZA NAMJEŠTENJE PRI USTAŠKOM POVJERENIŠTVU SARAJEVO**
1941.; 9 fascikli;
- **RIZNIČNO UPRAVITELJSTVO - ODJEL ZA KATASTAR I DRŽAVNU IMOVINU -
PODRUŽNICA SARAJEVO**
1941. - 1945.; 19 fascikli, 6 knjiga;
- **JAVNI URED RADA SARAJEVO**
1941. - 1945.; 45 fascikli;
- **DRŽAVNO RAVNATELJSTVO ZA GOSPODARSTVENU PONOBU PODRUŽNICA
SARAJEVO**
1941.; 8 kutija;
- **RAVNATELJSTVO DRŽAVNIH RUDARSKIH PREDUZEĆA SARAJEVO**
1941. - 1944.; 126 fascikli, 61 knjiga;
- **POVJERENSTVO ZA RADNJE SARAJEVO**
1941.; 4 kutije;
- **ZAPOVJEDNIŠTVO TEHNIČKE ORGANIZACIJE RADA SARAJEVO**
1942. - 1945.; 10 kutija, 5 knjiga;
- **SAVEZ NAPREDKOVIH ZADRUGA SARAJEVO**
1942.; 25 kutija;
- **ODBOR ZA POTPORE ZA KOTAREVE FOČA, ČAJNIČE, GORAŽDE, SARAJEVO**
1943. - 1945.; 32 kutije;
- **REŽIJSKI ODBOR ZA GRADNJU JAVNIH SKLONIŠTA - SARAJEVO**
1944. - 1945.; 7 fascikli;

- URED ZA KOLONIZACIJU BANJA LUKA
1941. - 1945; 68 kutija, 6 knjiga;
- URED ZA KOLONIZACIJU SARAJEVO
1941. - 1945.; 80 kutija, 6 knjiga;
- URED ZA KOLONIZACIJU TUZLA
1941. - 1945.; 106 kutija;
- CENTRALNI KOMITET SAVEZA KOMUNISTA BiH
1941. - 1945.; 12 kutija.

ARHIV REPUBLIKE SRPSKE U BANJA LUCI:

- ima oko 46 fondova sa oko 600 dužinskih metara arhivske građe koja se odnosi na period 1941. - 1945.

ARHIV TUZLANSKOG KANTONA:

- ima 4 fonda sa oko 230 dužinskih metara arhivske građe za period 1941. - 1945.

ARHIV HERCEGOVAČKO-NERETVANSKOG KANTONA MOSTAR:

- ima 8 fondova sa oko 8 dužnih metara arhivske građe za period 1941. - 1945.

KANTONALNI ARHIV TRAVNIK:

- ima 3 fonda sa oko 7 dužinskih metara arhivske građe za period 1941. - 1945.

HISTORIJSKI MUZEJ BOSNE I HERCEGOVINE:

- ima 3 cjeline - fonda (podjeljene na građu NOB-a, NDH-a i građu koja obrađuje četnički pokret).

Za ostale arhive, muzeje, naučne institute i institucije u BiH u ovom trenutku nemamo konkretnih podataka što može biti predmetom nekog drugog temeljitijeg istraživanja. U arhivima se čuva arhivska građa razvrstana u fondove, smještena uglavnom u arhivske kutije, sređena po arhivističkim principima - dokumenti su u okvirima fondova onako kako su oni predavani i preuzimani u Arhiv, odnosno po sistemu provenijencije. Iz registraturno-arhivske građe iz perioda 1941. - 1945.god. ne vrši se nikakvo škartiranje odnosno izdvajanje bezvrijedne dokumentacije. Obrada građe iz tog perioda svodi se na sređivanje spisa po određenim arhivističkim principima (zavisno od vrste građe) i evidentiranja, tako da se tačno zna šta od dokumenata imamo u okviru nekog fonda i šta ti dokumenti sadrže. Uglavnom se rade analitički inventari tih fondova i evidentira se svaki dokumenat i njegov kratak sadržaj bez obzira na njegovu trajnost (u bukvalnom arhivističkom smislu). Od 2005. godine u cilju otvaranja i dostupnosti Arhiv Bosne i Hercegovine, Historijski arhiv Sarajevo i Historijski muzej BiH su ugovorom sa Memorijalnim muzejom Holokausta iz Vašingtona uključeni u projekat sređivanja, obrade, zaštite i mikrofilmovanja fondova i zbirki koje se odnose na Holokaust.

ZAKLJUČAK

Činjenica je da se na ovom području dosta pažnje posvećivalo zbivanjima u II. svjetskom ratu. Odmah po završetku rata prvenstveno se posvetila pažnja utvrđivanju zločina i pronalaženju počinitelaca tih zločina, kao i tome da se utvrde individualne žrtve. To je bio ogroman posao koji je trajao godinama. Godinama su trajali procesi da se utvrde činjenice o stradanju kako masovnom tako i pojedinačnom. Mnogo se pažnje posvećivalo na »nezaborav« svega onog što se desilo. Izgrađeni su mnogi spomenici kao znak sjećanja i opomena budućim generacijama. Objavljene su mnoge knjige sjećanja, mnogo je objavljenih dokumenata kroz zbornike, edicije, monografije i sl. Moglo bi se još mnogo činjenica iznijeti u prilog tvrdnji da se na ovim prostorima proučavalo, govorilo i pisalo o svim oblicima stradanja ljudi pa i o holokaustu. Doduše, postoje historičari koji su skloni reći da je pristup bio jednostran, jer je mnogo više pažnje posvećivano žrtvama nego izvršiocima zločina.

Smatramo da i danas ima političara, historičara i istraživača iz pojedinih zemalja koji imaju pogrešnu predstavu o proučavanju istine na ovom području. Ovdje su relativno brzo utvrđene činjenice da se desio genocid, Holokaust i utvrdila krivica za ta djela. Mnogo se više pažnje, truda i vremena posvetilo otkrivanju podataka o pojedinačnim žrtvama. Utoliko je pristup bio jednostran jer su uglavnom proučavani podaci o žrtvama. Teško se dolazilo do podataka i činjenica jer su nestale čitave porodice a dokumentacija je bila ili oskudna ili je uništena. Treba imati na umu da na ovim prostorima nije bila razvijena tradicija zapisivanja podataka, čuvanja pisanih dokumenata i da je sredinom dvadesetog vijeka bio ogroman broj nepismenih ljudi. Ono što je činjenica, jeste da se tek u novije doba posvećuje dužna pažnja širom svijeta o tom segmentu svjetske prošlosti.

Tek kada su države pod čijim su okriljem činjeni zločini, to javno priznale i prihvatile, više se govori o Holokaustu. Postoje mnogi događaji i mnoge činjenice koje nisu zapisane onda kada su nastajale. Upravo zbog toga, činjenice o preživljavanju u toku II svjetskog rata uglavnom su ostale zabilježene kao sjećanja preživjelih. Iako memoari nisu historijski izvori prvog reda, u ovakvim slučajevima bi trebali biti prihvatljivi za istraživanja i proučavanja. I u novijoj historiji su se dešavale slične stvari. Zbog nedostatka drugih dokumenata, evidentirana sjećanja postaju izvor za istraživanja i proučavanja. Sve češće se susrećemo sa terminom »oralni arhiv« i javljaju se projekti poput »Stvaranje arhivskih fondova prema konceptu oralne historije«. Smatramo da bi Arhivi trebali prihvatiti takve fondove pod jednakim uslovima kao i sve ostale fondove odnosno zbirke i tako omogućiti obuhvatnije proučavanje događanja.

IZVORI I LITERATURA:

- *Zbornici Zakona NDH 1941-1943; knjige I-XXXII, Zagreb, 1941-1943.*
- *Milena Gašić: Analitički inventar fonda Državno ravnateljstvo za gospodarstvenu ponovu - podružnica Sarajevo, Sign DRG-6, HAS, 2006.*
- *Vodič Arhiva Bosne i Hercegovine, Arhiv BiH, Sarajevo, 1987.*
- *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ - SR Bosna i Hercegovina, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1981.*
- *Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo, Istorijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2003.*
- *Mina Kujović: Stanje arhivske građe o drugom svjetskom ratu u Bosni i Hercegovini, Zbornik radova 60 godina od završetka II svjetskog rata - kako se sjećati 1945. godine, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2006.*